

**ТУБ ИСЛОХАТЛАР ШАРОИТИДА ХОР САНЪАТИНИНГ
ЖАМИЯТИМИЗ МАЪНАВИЙ ЯҚДИЛЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШДА
ТУТГАН ЎРНИ**

DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.64.30.074>

Боймўминов Хайриддин Мукулмонкул ўғли

Термиз давлат университети мусиқа таълими кафедраси ўқитувчиси

Аннотация: Ушбу мақолада XX-аср ўрталарида юртимизда хор санъатининг илк кўриниши ва туб ислохатлар шароитида ривожланиши ҳолатлари ҳақида ёритилади.

Калит сўзлар: Маориф, композитор, хор, капелла, санъат, интегртив, аратория.

**РОЛЬ ХОРОВОГО ИСКУССТВА В ОБЕСПЕЧЕНИИ ДУХОВНОГО
ЕДИНСТВА НАШЕГО ОБЩЕСТВА В УСЛОВИЯХ РАДИКАЛЬНЫХ
РЕФОРМ**

Баймуминов Хайриддин Мукулмонкул ўғли

*Преподаватель кафедры музыкального образования Термезского
государственного университета*

Аннотация: В данной статье будет освещено первое появление хорового искусства в нашей стране в середине XX века и его развитие в условиях радикальных реформ.

Ключевые слова: образовательная, композиторская, хоровая, капелла, художественная, интегртивная, араториальная.

**THE ROLE OF CHORAL ART IN ENSURING THE SPIRITUAL UNITY
OF OUR SOCIETY IN THE CONTEXT OF RADICAL REFORMS**

Boymo 'minov Hayriddin Musulmonqul o'g'li

Teacher of the Department of music education of Termez State University

Abstract: this article covers the first appearance of the art of Khor in our country in the middle of the XX century and the development cases in the conditions of radical reforms.

Keywords: educational, compositional, choral, a cappella, artistic, integrative, aratorial.

Биринчи президентимиз И.А.Каримов тақидлаганларидек “Ўтмишни унутиб келажакни қуриб бўлмайди”. Зеро ҳар бир фаннинг ўз тарихи ривожланиш босқичлари бўлгани каби, хор санъатининг ҳам ривожланиш босқичлари бўлиб. Вақт доираси таъсирида ривожланиши ва ўз кўринишини номоён этиб борди.

XX-асрнинг 20-йилларида хаваскорлик хор жамоалари ва болалар хаваскорлиги кенг ривожланди. Мазкур тўғарақлар катнашчилари ёрдами билан, мактаб ишчи клубларида концерт ва спектакллар нашойиш этила бошланди. Тошкентда Туркистон халқ консерваторияси заминида мусиқа техникуми вужудга келди.

Шу йиллар ичида Темир йўл филиали ҳам 1923-йили темир йўл мусиқа техникуми деб номлана бошланди. Техникумда мусиқа назарияси, мусиқа тарихи, фортепиано, ҳамда хор машғулоти олиб борилар эди.

Ўзбек халқ мусиқа ижодиётини ўрганиш ва уларни ёзиб олиш мақсадида 1919-йил декабрь ойида “Маориф” халқ мусиқий этнографик бўлими тузилди. Бу бўлим шу йили Тошкентда очилган Халқ консерваторияси қошида ўз фаолиятини бошлади. Мазкур мусиқий этнографик бўлим фаолиятида Ғ.Зафарий,

В.Успенский, Н. Миронов, Э.Мелнгайлислар турли мавзудаги кўшиқларни шу жумладан хор асарларини нотага олиб тарғиб қила бошладилар.

1927-йили Тошкентнинг Бешёғоч даҳасида пианиначи А.Тошмухаммедов раҳбарлигида Тошкент шаҳрида 7-йиллик мусиқа мактаби ташкил этилди. Ушбу мактабда истедодли ўғил ва кизлар ўқишга қабул қилинар эди. Мактабда Рейнголд Глер мусиқа назарияси ва солфеджио фанлардан ўқувчиларга тахсил берар эди. 1956 – йили Р.Глер вафотидан кейин ушбу мактаб, 10 йиллик мусиқа интернатига айлантирилди ва Глер номи билан атала бошланди. Туркистон хокимияти Тошкент шаҳри ва вилоятлардаги барча театр ва турли жамоаларни ва шахсий бойларнинг биноларини давлат тасаруфига олиш учун, 1918- йил 22-июльда махсус комиссия тузиб унинг таклифига биноан Тошкент шаҳри ва вилоятлардаги кўп хашаматли бинолар давлат ихтиёрига ўтказилди.

1919-йилда Туркистон республикаси Халқ маориф ташкилоти қарамоғида театр бўлими очилади ва унинг зиммасига қуйдаги вазифалар юкланади:

Республикадаги жамийки театр ишларига умумий раҳбарлик қилиш.

Хаваскор ва профессионал ижодий жамоаларнинг иш фаолиятини юксалтириш ва репертуарларни бойитиш.

Республика буйлаб мунтазам равишда марказ ва вилоятдаги томошабинларга концерт дастурлари уюштириш вазифалари юклатилди.

1927 – йилда ташкил топган Ўзбекистон Радио кумитаси ва унинг қошида ташкил топган мусиқа бош мухаририяти улуғ бастакор Ю.Ражабий раҳбарлигидаги Ўзбек халқ ансамбли .1936 –йилида ташкил топган симфоник оркестр ва хор жамоалари жуда катта рўл ўйнади.

1936-йил Ўзбек Давлат филармониясининг ташкил этилиши республиканинг машхур созанда ва хонандаларини бир марказга тўплашга ва уларни ижодий самарадорлигини оширишга имконият яратди. Филармония негизида хор капелласи ва халқ чолғу оркестри ҳам ташкил этилди. Ушбу хор капеллага А.Четвертаков раҳбар этиб тайинланди.

30- йилларга келиб ўзбек мусиқа санъатида хусусан, хор соҳасида кўп овозлик услуб қўлланила бошланди.Ўзбекистонда ижод қилаётган композиторлар ўзбек халқ куй ва кўшиқларини гармониялаш йўли орқали кўп овозли асарларни хор учун қайта ишлашди. Хусусан: Н.Миронов, А.Четвертаков каби композиторлар томонидан “Пуртана”, “Ичкарида” спектаклларига ўзбек халқ куйлари асосида икки, уч овозли хор лавҳалари шулар жумласидандир.

Ўзбекистон ва Россия композиторлари ҳамкорликда мусиқали драма учун “Фарход ва Ширин” операсини ёзиш билан бир қаторда, асардаги хор ижроси ўзбек мусиқасидаги илк, кўп овозли асарлар шулар жумласидандир. Шундай қилиб 20 – 30 йилларда юзага келган “Халима, Фарход ва Ширин, Лайли ва Мажнун, Гулсара” каби спектаклларда мусиқали драма жанри ўзбек халқининг анъанавий бир овозли мусиқий мероси ҳамда кўп овозли асарлар асосида шаклланди.

Иккинчи жаҳон уруши йилларда ўзбек мусиқа санъати учун, ўзига хос синовлар даври бўлди. Фашизм устидан ғалаба қозониш инсонларнинг озодлиги учун курашиш, аскарларнинг руҳиятини кўтариш мақсадида урушнинг дастлабки йилларидаёқ Ўзбекистонда 200 дан ортиқ ватан химояси асносидаги марш ва мудофа кўшиқлари, хор асарлари, контата, ораториялар яратилди. Мисол учун: М. Ашрафийнинг хор ва оркестр учун “Улуғ командир” кўшиғи Т.Жалиловнинг “Зафар, Азиз ватан, Ю.Ражабийнинг” Жон фидо”, С.Юдаковнинг “Жонга жон қонга қон” каби хор асарлар шулар жумласидандир.

Композиторлар Б.Арапов, А.Казловскийлар ҳамкорликда 1944- йил Ўзбекистон республикасининг 20- йиллик юбилейига бағишлаб Жалолиддин Хоразмий номли ораториясини 1945-йил эса, С.Юдаков Ғалаба контатасини яратдилар. Шуни алоҳида такидлаш керакки, Ўзбекистон уруш йилларига қарамай маданий ҳаёт сўнмади. Самарқанд, Фарғона ва Андижонда ўзбек давлат филармониясининг

филиаллари очилди.

II- жаҳон урушидан кейинги йилларда яратилган вокал симфоник асарларда Ўзбекистон композиторлари халқ куйларини бевосита кучирмай кўпроқ оҳангдан мавзу яратишга интилдилар. Бу даврда асар қисмларининг кўшиқ боблиги хор ва яккахон вокал номерларнинг мустақиллиги хос бўлган асарлар юзага келди. М.Левиевнинг "Ёрқин йул, С.Бобоевнинг "Хосил" байрами контаталари С.Юдаковнинг "Мирза чўл" вокал симфоник суитаси.

50- йилларда хор вокал симфоник кантата билан бир каторда баллада, одалар ёзила бошланди. К.Вилдановнинг "Тинчликка отланинг" ораторияси М.Ашрафийнинг "Бахт кўшиги", С.Юдаковнинг "Менинг ватаним" кантатаси шу йилларда яратилган. 1967- йил қахрамонлик, ватанпарварлик руҳида биринчи ўзбек Тошкентнома ораторияси яратилди. Ушбу ораторияда халқ образи эпик-лирик, қахрамонона характердаги мавзуларда оркестр лейтмотив ва хор мавзусига алоҳида урғу бериб ўтилган.

М.Бурхоновнинг "Мутолачи" яккахон хор ва оркестр учун ёзилган "Алишер Навоийга касида" (1968 йил А.Орипов шеъри) ўзбек вокал симфоник мусиқасида муҳим ўрин эгаллайди. Ушбу асар Алишер Навоий таваллудининг 525 йиллигига бағишлаб яратилган бўлиб, улуғ шоир хотирасини ўзгача эъзозловчи асар сифатида ўрин эгаллайди. И.Акбаровнинг "Хамса" поэмаси 1972- йил ёзилган уч қисмли асар бўлиб, биринчи ва учинчи қисмлари шоир шеърятига асосланади, ўрта қисмида "Фарход ва Ширин" достони матнидан фойдаланилади. Фарходнинг мусиқали характеристикаси хор ва оркестрга топширилган қахрамонлик руҳидаги мавзуда ўз кўринишини номоён этади. Бу асар ўз навбатида томошабинларни қахрамонлика чорлабгина қолмай, яхшилик, ёмонлик устидан ғалаба қозониши ва ўз навбатида томошабинларни руҳиятини кўтаришга ундайди.

70 - 80 йилларда оратория, кантата кўп қисмли поэма, ода, баллада каби жанрлар этакчи ўринни эгаллаган. М. Бурхоновнинг "Абадий хотира" реквием марсияси Б. Умиджонов ва Б.Лутфуллаев Ф.Алимов каби композиторларнинг хор асарлари шулар жумласидандир. (Ш.Рўзиев "Хоршунослик". Тошкент 1987-йил)

1936-йилда Тошкент Давлат консерваторияси очилди. Ўша вақтларда бир гуруҳ истеъдодли ўзбек ёшлари Москва ва Ленинград консерваторияларида таҳсил ола бошлади. Эндиги навбат хор жамоларини Ўзбекистонда ўз фаолиятини олиб бориш эди. Шу боис хор санъати доирасини кенгайтириш унинг оммалашувига кенг йўл очиш керак эди. Кўп овозли хор маданиятини ўзлаштириш билан, капелланинг 1936 йилда яратилиши ва 1937 йилгача давом этиши ўзбек мусиқали драмаси ва операларининг сахналаштирилиши оммавий кўшиқларнинг пайдо бўлиши хор жамоаларининг малакали раҳбарлари ва хор хонанда артистларни тайёрлаш долзарб бўлиб қолди. 1943 йилда мусиқа педагогика факултети эндиликда, хор дирижёрлиги факултетига айлантирилди. Шу вақтдан бошлаб Ўзбекистонда хор дирижёрлиги таълимининг тизими ташкил этилди.

Республикада хор таълимини ташкиллаштириш ва хор маданиятини ривожлантиришда Ўзбекистон давлат консерваторияси хор дирижёрлиги кафедрасининг хиссаси каттадир. Бунга Ўзбекистондаги барча профессионал хорларни болалар ва хаваскорлик жамоаларини бошқараётган мусиқа олий ва ўрта таълим муассасаларида муваффақиятли таълим бераётган битирувчиларнинг фаолияти бунга далилдир. Йиллар давомида хор дирижёрлик кафедраси мингдан ортиқ хор дирижёрлари ва хор фанлари ўқитувчиларини тайёрлаб келмоқда. Кафедрани 1944-1955- йиллар мобайнида, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби профессор М.Н.Семёнов 1955-1976 йилларда ажойиб педагог хормейстер профессор В.И. Князатов 1978 – йилда биринчи миллий кадрлардан Н.И.Козиев бошқаришди.

1994-2007 йилларда кафедрани этакчи профессор Н.С.Шарафиева бошқарди айни вақтда кўп йиллар мобайнида ВХДФнинг декани фаолият юритган профессор

Л.Х.Жумаева бошқарган. Ҳозирги кунда келиб ушбу кафедра ва хор жамоани Севара Пулатовна бошқариб келмоқда. Республикимизда мусиқа ва хор санъати XX- асрнинг 20-йиллардан бошлаб ривожлана борди. Худди шу йиллардан бошлаб тўғарақлар ташкил топа бошлади.

1930- йилларда етук бастакорлар Ю.Ражабий, Имомжон Икромовлар бир ва икки овозли хор кўшиқлари яратдилар. 1934- йилда биринчи мусиқа бадиий олимпиядаси ўтказилди. Бу олимпиадада 1000 кишилик хор катнашди, 1937- йилда Москва- Ўзбекистон декадасида хор жамоалари катнашди. Уруш йилларида хаваскорлик хорлар жангчилар учун концертлар уюштирар эдилар умумий фронт ортида аскарларни руҳиятини кўтариш учун хизмат қилар эдилар. Урушдан кейин республика олимпиядасида хорда 200000 киши катнашди, умумий жамоалар сони 1143 та хор жамоаси, ушбу олимпиадада иштирок этган эди. 1948- йил III- хор олимпиада бўлиб ўтди. Унда 25000 киши иштирок этди. Шу тарикатарғибот - ташвиқот ва композиторлар ижодида хорга талукли кўп овозли ижро ривожлана борди. 50 йилларда Консерватория мусиқа билим юрти ўқитувчилари хаваскорлик хорларга амалий ёрдам бера бошлашди. 60- 70 йилларда хаваскорлик жамоаларини сони ва сифати ошди.

Хор ижрочилиги ҳозирги кунда кенг тарқалган асл халқ санъати турларидан биридир. Коллектив ижрочилиги одамларда чуқур эстетик завқ уйғотибгина қолмай, уларни жипслаштиради, коллектив бўлиб бирлашишга олиб келади, ҳамда маънавий савиясини, бадиий дидини оширишга ёрдам беради.

Хор хонандалик жозибаси билан ҳайратга солувчи ўзига хос санъатдир. У инсоннинг энг яхши ҳис-туйғуларини уйғотиб, ҳаяжонлантириш, қизиқтириш хусусиятига эга. Унинг ижодий бойлиги ўрта Осиё ва халқларининг оригинал ва қайта ишланган кўшиқларини ўз ичига олади. Концерт фаолияти ва хор мусиқаси тарғиботчилиги учун 1982 -йилда Ўзбекистон телевидения ва радиоси хори Республикада хизмат кўрсатган коллектив номига сазовор бўлди. Кейинги йиллар давомида республикамизда болалар хори кенг ривожланиб, ўз ижрочилик маҳоратини ошириб келмоқда. Ҳар йили республикада ўтказиладиган анъанавий «Санъат байрами» кўрик танловлар мусиқа ва умумтаълим мактабларининг кўпдан-кўп хор коллективларини жалб қилмоқда. (Ўзбек мусиқа тарихи 1,2 том .Тошкент 1973-йил)

Мусиқа билим юртларида, маданий-оқартув техникумларида, педагогика билим юртларида, педагогика институтларида, маданият институти ва консерваторияда кўплаб хор коллективлари мавжуд. Ҳар йили М. Ашрафий номидаги Тошкент Давлат консерваториясида шаҳар хор коллективларининг «Хор мусиқаси ҳафталиги» кўриги ўтказилади. Ўзбекистон композиторлари хор мусиқасининг турли жанрларида ижод қилиб муваффақиятга эришмоқдалар.

Фойдаланилган манба ва адабиётлар

1. Ш.Рўзиев "Хоршунослик". Тошкент 1987 – Б.17
2. Ўзбек мусиқа тарихи 1,2 том .Тошкент 1973- Б.82
3. "Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" 16-кўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материали. Тошкент 2020-йил
4. www.ziyounet.uz